

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՆԱՄԱՍՏԱՐԱՆ

**ՆԱՅԱՍՏԱՆ - ԲՈՒՂԱՐԻԱ.
ԱՆՅՅԱԼԸ, ՆԵՐԿԱՆ ԵՎ ԱՊԱԳԱՆ**

Գիտաժողովի զեկույցների ժողովածու

ԵՐԵՎԱՆ

ԵՊՆ ՆՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

2009

բազմաթիվ ընդհանուր, այդ թվում նաև ռազմավարական շահեր, առանձին դեպքերում նույնիսկ համանման խնդիրներ, փարբեր փեսակի ընդհանրություններ, վերջապես, պարմական ավանդական կապեր: Անկասկած է, որ Բուլղարիայի հանրապետության շահերը պահանջում են ամրապնդել Հայաստանի Հանրապետության պետական անկախությունը, ընդգրկել այն իր փարածաշրջանային քաղաքականության ոլորտը, օգտագործել նրա ճյուղավորված կապերն ԱՊՏ երկրների, մասնավորապես Ռուսաստանի Դաշնության հետ, օգտվել հայ Սփյուռքի աջակցությունից՝ Արևմուտքում բուլղարական սար իմիջ ստեղծելու համար, համագործակցել Հայաստանի Հանրապետության հետ ՄԱԿ-ի և միջազգային այլ կազմակերպությունների շրջանակներում և այլն: «Հայաստանը կարևորում է երկու երկրների սերտ գործակցության անհրաժեշտությունը ինչպես Եվրոպական կառույցների, այնպես էլ միջազգային կազմակերպությունների շրջանակներում Սևծովյան փարածաշրջանում երկկողմ և բազմակողմ համագործակցության զարգացման հարցերում», - հայտարարեց ՀՀ արագործնախարար Վ. Օսկանյանը 2007թ. հունվարի 10-ին Բուլղարիայի նորանշանակ դեսպան Թորո Մարինովի Մտայնույի հավաքարմագրերի կրկնօրինակն ընդունելիս:⁷ Երկու երկրների հարաբերությունների զարգացմանը նոր խթան հաղորդեց այն հանգամանքը, որ 2007թ. հունվարի 1-ից Բուլղարիան, դառնալով Եվրոմիության անդամ երկիր, նախատեսել էր յուրաքանչյուր փարի իր համախառն ներքին արդյունքի 0,17% հատկացնել ԵՄ անդամակցող երկրներին և այդ ծրագրի շրջանակներում պարրասար է գումարներ փրամադրել նաև Հայաստանի Հանրապետությանը՝ համապարասխան ծրագրերի առկայության պարագայում:⁸ Այս հանգամանքը ևս կարևորում է Բուլղարիայի Հանրապետության դերը անկախ Հայաստանի Հանրապետության կյանքում: Վերոնշյալ գործոնները խթան հանդիսացան Հայաստանի հանրապետության և Բուլղարիայի Հանրապետության միջև հարաբերությունների վերընթաց զարգացման համար:

Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո առաջնահերթ խնդիր դարձավ հայ-բուլղարական քաղաքական հարաբերությունների զարգացումը: Գնահատելով այդ հարաբերությունների կարևորությունը երկու երկրների համար Բուլղարիայի Հանրապետության վարչապետ Մերգեյ Մտանիշևը 2007թ. նոյեմբերի 13-ին Հայաստանի Հանրապետություն այցելելուց հետո հայտարարեց, որ - «բարձր է գնահատում հայ-բուլղարական հարաբերությունների ներկա մակարդակը, բարձր մակարդակի է հասել քաղաքական երկխոսությունը երկու երկրների միջև:

Բուլղար ոլորտներում առկա են բարենպաստ նախադրյալներ դրանց զարգացման համար: Բացի խոր պարմական արմարներից մենք կապված ենք նաև եվրոպական և եվրափարսարյան կառույցների ինտեգրման ընդհանուր նպարակով: Այդ համագործակցությունն ամրագրվել է եվրոպական ինտեգրացիայի և եվրափարսարյան կառույցներում համագործակցության 2005թ. սարագրված հուշագրով»:⁹ Այդ միջկառավարական հուշագիրը սարագրվեց դեկտեմբերի 7-ին Բրյուսելում Բուլղարիայի դեսպանությունում ՀՀ ԱԳ նախարար Վ. Օսկանյանի և ԲՀ ԱԳ նախարար Իվայո Կալիֆինի միջև: Հուշագրով կողմերը պարրասարականություն էին հայտնում շարունակել ակտիվ համագործակցությունը ԵԱՀԿ շրջանակում և ամրապնդել կազմակերպության դերը՝ որպես հակամարտությունների կարգավորման միջոցի ԵԱՀԿ փարածաշրջանում, ներառյալ Հարավային Կովկասում: Կողմերը պարրավորվում են նաև խթանել փոխադարձ համագործակցությունը եվրոպական ինտեգրացիայի բնագավառում՝ ուղղված ՀՀ և ԵՄ միջև գործընկերության հաջող զարգացմանը և աջակցել ՀՀ ձգվմանը զարգացնելու համագործակցությունը ՆԱՏՕ-ի հետ: Հուշագրով նախատեսվում էր նաև համագործակցություն ծավալել եվրոպական համագործակցության քաղաքականության շրջանակում Հայաստանի Հանրապետության հնարավորությունների լիարժեք օգտագործմանն ուղղված գործողությունները զարգացնելու նպարակով:¹⁰ Բացի այդ ԲՀ համար կարևոր է նաև Սևծովյան փարածաշրջանի համագործակցությունը, Սևծովյան փարածաշրջանում ԵՄ ռազմավարության իրականացումը, որը կոչվում է «Սևծովյան համարեղ ջանքեր» և ընդունվել է Բուլղարիայի ակտիվ մասնակցությամբ 2007թ. ապրիլին: Այս ոլորտում նույնպես որպես գործընկերներ հարտուկ ծրագրի մշակմամբ և իրականացմամբ ևս զարգանում են երկու երկրների փոխհարաբերությունները: Բարձր է գնահատվում հարկապես վերջին 5 փարիներին երկու երկրների բարձրագույն դեկավարության միջև քաղաքական երկխոսությունը: Հայտնի է, որ 2003 թվականից հետո կայացավ երկու երկրների նախագահների՝ ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանի և ԲՀ նախագահ Գեորգի Պրվանովի (2003 և 2007թթ.), խորհրդարանների նախագահների՝ ՀՀ ԱԺ նախագահ Արթուր Բաղդասարյանի և ԲՀ ժողովրդական ժողովի նախագահ Գեորգի Պիրինսկու (2004 և 2006թթ.) փոխայցելությունները, ինչպես նաև Բուլղարիայի Հանրապետության վարչապետի՝ Մերգեյ Մտանիշևի՝ անցած ավելի քան մեկուկես փասնամյակի ընթացքում առաջին պաշտոնական¹¹ եռօրյա այցը Հայաստան Հանրապետության 2007թ. (նոյեմբերի 13-16-ը):¹² Միայն վերջինիս այցի ընթացքում Երևանում երկու երկրների

վարչապետները՝ Ս. Սյրանիշևը և Ս. Սարգսյանը 5 միջկառավարական պայմանագրեր կնքեցին, որոնք ավելի խթանեցին հայ-բուլղարական հարաբերությունների զարգացումը:¹³

Առանձնակի կարևորվում է երկու երկրների միջև միջխորհրդարանական կապերի զարգացումը: Դեռևս 2004թ. ապրիլ և հունիս ամիսներին ՄԺ նախագահ Արթուր Բաղդասարյանը և Բուլղարիայի ԲՀ ժողովրդական ժողովի նախագահ Գեորգի Պիրինսկին իրենց պաշտոնական այցերի ընթացքում քննարկեցին քաղաքական, միջխորհրդարանական, օրենսդրական փորձի փոխանակման շուրջ համագործակցության խնդիրներ: Փոխադարձաբար կարևորվեցին հարկապես տրանսպորտային համագործակցության խնդիրները, որոնց լուծումներին կարող էին մասնակցել նաև երկու երկրների խորհրդարանները: Պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց և իրականացվեց 2006թ. ամռանը Հայաստան-Բուլղարիա Ադրիատիկ ծովի և Դանուբի երկրների տրանսպորտային խնդիրներով կոնֆերանս կազմակերպելու մասին որոշումը՝ երկու խորհրդարանների հովանու ներքո: Փոխադարձ հանդիպումների ընթացքում քննարկվեցին նաև միջտարածաշրջանային համագործակցության շարունակման և գիտակրթական ու կրթամշակութային կապերի ամրապնդման հարցերը: Անդրադարձ է եղել նաև միջկուսակցական կապերի ձևավորման և ամրապնդման խնդիրներին: Խորհրդարանների նախագահների առանձնագրույցից հետո Գեորգի Պիրինսկու գլխավորած խորհրդարանական պատվիրակությունը հանդիպեց Ազգային ժողովի հանձնաժողովների նախագահների, խմբակցությունների ղեկավարների հետ: Նույնը իրականացրեց ՄԺ խորհրդարանական պատվիրակությունը Բուլղարիայում: Բուլղարիայի խորհրդարանը վավերացրեց ՄԺ և Բուլղարիայի Հանրապետության միջև հյուպատոսական կոնվենցիան, որը ՄԺ խորհրդարանը վավերացրել էր 2004թ. ապրիլի 26-ին: Այն հեշտացնում էր քաղաքացիների որոշ խմբերի համար ելքն ու մուտքը:¹⁴ Փաստորեն, 2004թ. փոխադարձ այցելությունների արդյունքում արձանագրվեց, որ 1999թ. ի վեր խորհրդարանական նման բարձր մակարդակի այցեր չեն եղել, որին Բուլղարիայի Հանրապետության իշխանությունները մեծ կարևորություն տալով ընդգծում են, որ դրանք կարող են մի քայլ առաջ տանել բուլղարա-հայկական միջպետական հարաբերությունները:¹⁵ Միաժամանակ կարևորվեց համագործակցությունը մարզերի և քաղաքների միջև, առողջապահության, գիտամշակութային ոլորտներում, ինչպես նաև բուլղարական օրենսդրական փորձի օգտագործումը և համագործակցությունը՝ միջխորհրդարանական կառույցներում:

2007թ. նոյեմբերին ՄԺ ԱԺ նախագահ Տիգրան Թորոսյանը, ընդունելով Բուլղարիայի վարչապետ Ս. Սյրանիշևին, հիշատակեց երկու երկրների ու ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը, գոհունակություն հայտնեց միջխորհրդարանական հարաբերությունների զարգացման մակարդակից՝ իրազեկելով, որ Ազգային ժողովում արդեն սպեղծվել է Բուլղարիայի խորհրդարանի հետ պարզամտորակական բարեկամության խումբ:¹⁶ Հանարկվեց նաև ՄԺ և ԲՀ խորհրդարանների միջև համագործակցության համաձայնագրի հարցը, որը իրավական հիմք է հանդիսանում բարեկամության խմբերի, մշտական հանձնաժողովների, աշխատակազմերի միջև կապերի զարգացման համար: ՄԺ նախագահը կարևորեց այն քայլերը, որ պիտի հետևեն համաձայնագրի ստորագրմանը՝ կոնկրետ աշխատանքը թե՛ միջխորհրդարանական հարաբերությունների ոլորտում և թե՛ միջազգային կառույցներում: Փոխադարձաբար արժեվորվեցին երկկողմանի կապերի խորացումը, օրենսդրական փորձի փոխանակումը, երկու երկրների խորհրդարանների համերաշխությունն ու համագործակցությունը:

Ի շարունակումն փոխայցերի՝ ԱԺ նախագահը, ընդունելով Բուլղարիայի խորհրդարանի նախագահի հրավերը, 2008թ. պաշտոնական այցով կլինի Սոֆիայում: Բուլղարիայի Հանրապետության վարչապետը, արձանագրելով երկու երկրների բարեկամական հարաբերությունները, նշել է, որ կառավարությունները և խորհրդարանները փոխվում են, այդուհանդերձ, մշտապես մնում է բարեկամության և համագործակցության մթնոլորտը, որը զարգացման կարևոր նախադրյալ է:¹⁷

ԲՀ վարչապետը, ներկայացնելով ՆԱՏՕ-ին և Եվրամիությանը անդամակցության բուլղարական փորձը, նշեց, որ խորհրդարանը աշխատել է առանց հանգստյան օրերի՝ միայն այդ խնդրով 120 օրենք ընդունելով, այդ գործընթացը ավարտելուն նախորդել է դժվար և արդյունավետ աշխատանք՝ երկրի պետական կառավարման համակարգը եվրոպական չափանիշներին համապատասխանեցնելու նպատակով և կուրակվել է հարուստ փորձ, որը Բուլղարիան պարտապարհ է հայկական կողմին փոխանցել: Քանի որ Բուլղարիան խորհրդարանական հանրապետություն է, երկրում մեծ է խորհրդարանի դերը և միջխորհրդարանական հարաբերություններին մեծ տեղ է տրվում, ուստի կարևորվում է ՄԺ-ի հետ խորհրդարանական կապերի զարգացումը: Երկու երկրների միջև սերտ փոխհարաբերություններ են ստեղծվել նաև կառավարությունների մակարդակով: Ստեղծվել և գործում են միջկառավարական հանձնաժողովներ, դրանց

ընդունած որոշումները նպաստում են երկու երկրների քաղաքական, գիտատեխնիկական, կրթական, մշակութային և առևտրաարտադրական հարաբերությունների զարգացմանը: 2008թ. փետրվարին ուժի մեջ մտավ ՄՀ-ի և ԲՀ-ի միջև առևտրաարտադրական և գիտատեխնիկական համագործակցության միջկառավարական հանձնաժողով ստեղծելու մասին համաձայնագիրը, որի հիման վրա մարտին արդեն բուլղարական կողմին ներկայացվեց հանձնաժողովի հայկական կողմի կազմը: Միջկառավարական հանձնաժողովների համարեղ աշխատանքները խթան հանդիսացան փոփոխական և գիտակրթական ու մշակութային փոխգործակցության ակտիվացման համար:

Նայաստանի Հանրապետությունը և Բուլղարիայի Հանրապետությունը դարձել են միմյանց համար կարևորագույն առևտրական գործընկերներ: Երկու երկրների անդամակցությունը Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանը լրացուցիչ նպաստավոր գործոն էր առևտրական կապերի զարգացման համար: Հարկապես վերջին 5 տարիներին փոփոխական կապերը ավելի ինտենսիվ են զարգանում: Երկու երկրների ապրանքափոխանակման ծավալներում նշանակալի աճ է արձանագրվել: Միայն 2007թ. այն կազմել է 30 մլն դոլար: Մակայն այն չի գոհացնում երկու երկրների վարչապետներին: Պարտադիր է, որ ԲՀ-ի վարչապետը Նայաստան իր պաշտոնական այցից երկու օր առաջ ասաց. «Ավանդաբար զարգացող լավ հարաբերությունների փոփոխական կարծում են, որ ապրանքաշրջանառությունն իր ծավալով և բազմազանությամբ չի համապատասխանում մեր ներուժին և հետաքրքրություններին, - ապա ավելացրեց, որ – այդ է պարտադիր, որ Նայաստան այցի ընթացքում մեծ շեշտադրում է կատարվելու փոփոխական և առևտրային կապերի ընդլայնման համարեղ միջոցների ձեռնարկման ուղղությամբ»:¹⁸

Դեռևս 2007թ. հունիսին ԲՀ նախագահ Գ. Պրվանովի հրավերով ԲՀ-ում գլխավոր ՄՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանը գոհունակություն էր հայտնել վերջին տարիներին երկու երկրների միջև քաղաքական երկխոսության զարգացման աշխուժացման առնչությամբ, սակայն, խոսելով առևտրի և փոփոխական հարաբերությունների մասին, նշել էր, որ դրանք դեռևս բավարար մակարդակի վրա չեն քաղաքական համագործակցության համեմատ, ուստի խնդիր էր դրվել ակտիվացնելու այդ ոլորտի զարգացման հնարավորությունները: Տնտեսական հարաբերությունների ոչ բավարար զարգացման պարտադրությունից մեկը երկու երկրների նախագահները համարել են օդային հաղորդակցության անբավարար մակարդակը Նայաստանի Հանրապետության և Բուլղարիայի մայրաքաղաքների միջև:¹⁹

Երկու երկրների նախագահները պարտապակամություն հայտնեցին նպաստելու գործադիր իշխանություններին այդ խնդրի լուծման հարցում: Պարտադիր է, որ 2008թ. փետրվարին ստեղծվեց ՄՀ և ԲՀ առևտրաարտադրական և գիտատեխնիկական համագործակցության միջկառավարական հանձնաժողով, որի շրջանակներում կազմակերպվեցին երկու երկրների գործարարների հանդիպումներ, համագործակցություններ նախարարությունների միջև, հրավիրվեցին բիզնես ֆորումներ, որոնց արդյունքում ստեղծվել է բիզնեսի համար բարենպաստ միջավայր, որի հետագա զարգացումը երկու երկրների ձեռներեցների խնդիրն է: Ինչպես նշվեց ԲՀ վարչապետի կողմից ՄՀ կարարած այցի ընթացքում «երկու երկրների փոփոխական զարգացման դինամիկան թերևս գոհացուցիչ է, բայց թվերը չեն համապատասխանում եղած հնարավորություններին: Մենք ՄՀ-ն դիտում ենք որպես Բուլղարիայի հեռանկարային փոփոխական գործընկեր, որի հետ կարող ենք զարգացնել փոփոխական լայն հարաբերություններ»:²⁰ ՄՀ վիճակագրական ազգային ծառայության տվյալների համաձայն 2007թ. հունվար-նոյեմբեր ամիսներին ԲՀ-ի հետ ՄՀ-ի ապրանքաշրջանառությունը կազմել է 120,5 մլն դոլար՝ այսինքն՝ ավելացել է 3,4 անգամ: Ընդ որում, ՄՀ-ից ԲՀ է արտահանվել 43,9 մլն դոլար արժողությամբ ապրանք՝ 17,9 անգամ գերազանցելով անցած տարվա նույն ժամանակաշրջանի մակարդակը: Միաժամանակ նույն ժամանակաշրջանի արդյունքներով ԲՀ-ից ՄՀ ապրանքների ներկրումն աճել է 1.5 անգամ՝ հասնելով մինչև 26.7 մլն դոլարի, իսկ ԲՀ արտադրության ապրանքների ներկրումը աճել է 2,2 անգամ՝ կազմելով 76,6 մլն դոլար:²¹

Նայաստանի Հանրապետությունը Բուլղարիայից մեծ քանակությամբ նավթամթերք է ներկրում, բայց, ինչպես նշեց ՄՀ վարչապետ Ս. Մարգարյանը «մեր երկիրը ունի արտադրանք, որը կարող է մեծ պահանջարկ ունենալ Բուլղարիայի շուկայում»:²² Այդ առթիվ ստեղծված միջկառավարական հանձնաժողովի 2008թ. փետրվարին անցկացրած բիզնես-ֆորումում նշվեցին այն ծրագրերն ու ուղղությունները, որոնք նպաստելու են առևտրաարտադրական կապերի ընդլայնմանը: ՄՀ անկախության 17 տարիների ընթացքում կնքվել են 40-ից ավելի համաձայնագրեր, որոնք առնչվում են փոփոխական ոլորտին և գիտատեխնիկական համագործակցությանը:

Ինչպես նշեց ԲՀ վարչապետ Ս. Ստանիշևը 2007թ. նոյեմբերին Երևանում «ՄՀ-ն բավական գրավիչ կարող է լինել Բուլղարիայի գործարարների համար: Ուստի ԲՀ-ն պետք է ներդրումներ կատարի ՄՀ փոփոխության մեջ: Դրա համար անհրաժեշտ է, որպեսզի միջկառավարական հանձնաժողովի նիստերին ներգրավել նաև գործարար շրջանակները, որպեսզի փոփոխական

րող սուբյեկտներն իրենք գտնեն փոխադարձ շահեր և համագործակցության եզրեր»:²³ Բուլղարիայի հանրապետությունը վերջին փորձերին փարեկան միջին 6 տրոկսո փնտրեսական աճի պայմաններում, ՄՀ համապատասխան նախարարությունների հետ հանդես եկավ հետաքրքիր նախաձեռնություններով՝ էներգետիկայի, փրանսպորտի, գյուղատնտեսության և այլ ոլորտներում համագործակցության վերաբերյալ:

Բուլղարիայի փնտրեսությունն ունի որոշակի կարողություն ընդլայնելու մի շարք ապրանքատեսակների՝ մեխանիկական և էլեկտրոնային ինժեներության, սննդի արտադրության սարքավորումների, վերելակային և փոխադրող հարմարանքների, դեղամիջոցների, հարդարման կոսմետիկ միջոցների, հագուստի, սննդամթերքի և այլ ապրանքների մատակարարումը, որոնք լավ հաստատված են համաշխարհային շուկայում: Բուլղարական շուկան միևնույն ժամանակ ազատականացված է՝ առանձնահատուկ արագորեն աճող սպառողականությամբ և բաց է մրցակցային ապրանքատեսակների ներմուծման համար փորձեր երկրներից, այդ թվում՝ Ղայաստանի Հանրապետությունը:

ԲՀ-ի և ՄՀ-ի համար երկուստեք խրախուսելի են փոքր և միջին գործարարության ոլորտում փոխադարձ հետաքրքրություն ներկայացնող ծրագրերը, որոնք ուղղվելու են երրորդ երկրների շուկաներ, Ղայաստանյան բիզնեսում՝ դեպի Բալկաններ և ընդարձակ եվրոպական շուկաներ և բուլղարական բիզնեսը՝ Ղայաստանի Հանրապետության գործընկերներ Ռուսաստան, Իրան, Կենտրոնական Ասիա: Այս ոլորտում լավագույն օրինակ է Երևանին մոտ մեծ մասամբ բուլղարական փոխհիմնական աջակցությամբ և սարքավորումներով կառուցված գինու, կոնյակի գործարանը, որի արտադրանքը հիմնականում ուղղված է դեպի Ռուսաստան, և ԱՊՀ մի քանի այլ երկրներ: ԲՀ-ի և ՄՀ-ի միջև 2007թ. նոյեմբերին ստորագրվեց մի շարք համաձայնագրեր զբոսաշրջության, էներգետիկ արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, հարկապես անասնապահության ներդրումների վերաբերյալ: ԲՀ-ի և ՄՀ-ի նախարարությունների միջև համագործակցության ծրագրերը լավ հիմք են հանդիսանում երկու երկրների կապերի և փոխգործակցության ակտիվացման համար: Տնտեսական և գիտատեխնիկական բնագավառներում հայ-բուլղարական միջկառավարական հանձնաժողովի ստեղծման և ակտիվ և արդյունավետ գործունեության շնորհիվ 2008թ. ավելացան երկու երկրների միջև փնտրեսական փոխանակումները՝ կյանքի կոչելով համատեղ մի շարք ծրագրեր:

Ղայ-բուլղարական համագործակցության հսկայական հնարավորություններ կան գիտության և մշակույթի բնագավառներում: Ղայերն ու բուլ-

ղարները հարուստ մշակույթ ունեցող ժողովուրդներ են և նրանց միջև մշակույթային համագործակցությունը փոխադարձաբար կարող է հարստացնել երկու ժողովուրդներին և նպաստել ստեղծելու նոր որակներ ու արժեքներ:

Երկու երկրների միջև գիտամշակութային հարաբերությունների հիմքը դրվեց 1990ական թվականների 2-րդ կեսին կողմերի միջև ստորագրված համաձայնագրով, որի շնորհիվ նրանց միջև այդ բնագավառներում և ծավալվեցին ակնառու հարաբերություններ: Ղայաստանի Հանրապետության և Բուլղարիայի միջև երկկողմ գիտամշակութային կապերը զարգանում են պայմանագրային հիմքի վրա, կատարվում են մշակույթի գործիչների փոխայցելություններ, կազմակերպվում են մշակութային բազմաթիվ միջոցառումներ, փառապոններ և այլն:

Բուլղարիայի կառավարությունը 2004 թվականին Բուլղարիայի Հանրապետությունում անցկացրեց հայկական մշակույթի օրեր: «Բուլղարիայում շար ջերմ վերաբերմունք կա հայ համայնքի, հայ ժողովրդի պարմության և մշակույթի նկատմամբ, իսկ բուլղարահայ համայնքի շար ներկայացուցիչներ իրենց գործունեությամբ նպաստել են նաև բուլղարական մշակույթի զարգացմանը, իսկ Բուլղարիան այն երկիրն է որտեղ հայ հերոսների հիշարակը հավերժացված է հուշարձանների միջոցով», ասել է Բուլղարիայի Հանրապետության վարչապետը:²⁴ Նեց այդ հանդիպման ժամանակ որոշվեց փոխադարձաբար 2008-2009թթ-ին Ղայաստանի Հանրապետությունում անցկացնել Բուլղարիայի մշակութային օրեր: Դերևս 2007 թվականի հուլիսի 20-ին երկու երկրների նախագահները Ռ. Քոչարյանը և Գ. Պրվանովը, քննարկել են հայ-բուլղարական մշակութային, կրթական, և գիտական հարաբերությունների զարգացման հարցերը: Բուլղարիայի նախագահը ընդգծել էր մշակութային և փնտրեսական կենտրոններ բացելու անհրաժեշտությունը Երևանում և Սոֆիայում: Իսկ ՄՀ նախագահը՝ բարձր գնահատելով հայ-բուլղարական համագործակցության ներկա մակարդակը, նշել է, որ ավանդական կապերը, հոգևոր-մշակութային ընդհանրություններն ավելի են մերձեցնում երկու երկրներին և ժողովուրդներին: 25 2007 թվականին քաղաքայության խորհուրդը երեք քաղաքային վերապարաստման է ուղարկել Բուլղարիա: 2004-2007 թվականներին երկու երկրների գիտության և կրթության նախարարների փոխայցելությունների արդյունքում համաձայնագիր ստորագրվեց բուհական դիպլոմների փոխադարձ ճանաչման վերաբերող:

Պայմանականորեն միմյանց ընդառաջ գնացող երկու ժողովուրդների մշակութային մերձեցմանը մեծապես նպաստեց նաև Ղայաստանում Բուլղարիայի նախկին դեսպան Սրեժան Դիմիտրովի ղեկավարությամբ

հայերեն-բուլղարերեն 800 էջանոց բառարանի ստեղծումն ու հրատարակումը 2007 թվականի վերջին, ինչպես նաև բուլղարերենի ուսուցումը Պեյո Յավորովի անվան դպրոցի աշակերտների և Սլավոնական համալսարանի ուսանողության կողմից:

Հայ-բուլղարական մշակութային համագործակցության զարգացման ուղղությամբ կարևոր նշականություն ունեցավ 2008 թվականի հուլիսի 17-ից 20-ը Բուլղարիայի մշակույթի նախարարի տեղակալ Յավոր Միլոշևի այցը Հայաստան: Այցի ընթացքում քննարկվեցին հայ-բուլղարական մշակութային համագործակցության 2009 թվականին Հայաստանում Բուլղարիայի տարվա մշակութային միջոցառումների ուղղությունները ինչպես նաև մշակույթի ոլորտում Հայաստանի և Բուլղարիայի կազմակերպությունների և մշակույթային հասարակությունների միջև ուղիղ կապերի հաստատման և համագործակցության խնդիրները:

Յ. Միլոշևի ՀՀ մշակույթի նախարար փոխին Պողոսյանի հետ հանդիպման ընթացքում քննարկվեցին 2008թ. սեպտեմբերի 15-ից 21-ը Բուլղարիայի մշակույթի նախարարության «Սրեդեց» պարկերասրահում Ս. Փարաջանովի ցուցահանդեսի կազմակերպման մանրամասները, հաջորդ փարի Հայաստանի Հանրապետությունում կայանալիք Բուլղարիայի տարվա մշակութային միջոցառումների ծրագիրը, Հայաստանի Հանրապետությունում Յավորովի արձանը տեղադրելու առաջարկությունը, համատեղ կինոօրագրեր իրականացնելու հնարավորությունները և այլն: Առաջարկվեց քննարկել 2008թ. դեկտեմբերին Բուլղարիայում հայկական ազգագրական ցուցահանդես կազմակերպելու հարցը:

Յ. Միլոշևը, ով մասնագիտությամբ նաև դերասան է և «ուկե ծիրան» միջազգային կինոփառատոնին էր ներկայացրել բուլղար բանաստեղծ Պեյո Յավորովին նվիրված «Գործ 205/1913» խաղարկային ֆիլմը, հանդիպեց նաև կինոփառատոնի կազմակերպիչների, Հայաստանի կինոգործիչների միության նախագահի և անդամների հետ: Հանդիպման ընթացքում քննարկվեցին համատեղ ֆիլմ նկարահանելու, ինչպես նաև երկու երկրների կինոնապոգրաֆիստների միությունների միջև ուղիղ կապեր հաստատելու խնդիրները:

Յ. Միլոշևը հանդիպում ունեցավ ԵՊՀ ռեկտոր Ա. Միմոնյանի հետ, որն իր ողջունի խոսքում հանգամանորեն անդրադարձավ հայ-բուլղարական բազմադարյան բարեկամությանը, անցած ուղուն, պարսպության նույնանման էջերին, կրթության ու գիտության ոլորտում զարգացման և համագործակցության հեռանկարներին:

«Պարամամշակութային հարուստ կապեր ունեցող բարեկամ երկու երկրների Հայաստանի Հանրապետության և Բուլղարիայի քաղաքական ակտիվ երկխոսության զարգացման համար ամուր հիմք կլինեն հենց պարամական աղերսները», -նշեց Արամ Միմոնյանը:²⁶ Հանդիպման ընթացքում քննարկվեցին 2008թ. սեպտեմբերին Երևանում կայանալիք Պեյո Յավորովի 130-ամյակին նվիրված ներկա գիտաժողովի մանրամասները: Ա.Միմոնյանը առաջարկեց այն. Միլոշևին ոչ միայն մասնակցել գիտաժողովին, այլ հանդես գալ դասախոսությամբ: Բուլղարացի հյուրը առաջարկեց ԵՊՀ հարակից պուրակում տեղադրել Պ. Յավորովի արձանը, որը կպատրաստվի և Հայաստան կտեղափոխվի Բուլղարիայի Կառավարության կողմից:

Բուլղարիայի մշակույթի նախարարի տեղակալը հանդիպում ունեցավ նաև ՄԿՀԸ-ի (AOKC) հայ-բուլղարական ընկերության անդամների հետ: Հանդիպման ընթացքում առաջարկվեց Հայաստանի Հանրապետությունից Բուլղարիա ուղարկել մանկական խումբ, որը կմասնակցի միջազգային մանկական ազգագրական փառատոնին:

Հայաստանյան այցի ընթացքում պարոն Միլոշևը մասնակցեց «Ոսկե ծիրան» միջազգային կինոփառատոնի ծրագրով նախատեսված միջոցառումներին, ինչպես նաև այցելեց Մեծ եղեռնի հուշահամալիր և ցեղասպանության թանգարան, Սարդարապատի հուշահամալիր-թանգարան, պարամամշակութային հուշարձաններ:

Բուլղարիայի մշակույթի փոխնախարարը այցելեց նաև Պ. Յավորովի անվան դպրոց, որտեղ հանդիպում ունեցավ ուսուցչական կազմի հետ և զրբեր նվիրեց դպրոցի Յավորովի գրադարանին: Յ. Միլոշևը ցանկություն հայտնեց իր լուսնաներդնելու դպրոցի վերանորոգման աշխատանքներին և իր ձեռքով տեղադրեց, աստիճանավանդակի մարմարյա բարերից մեկը: Հանդիպման ավարտին դպրոցի փնթիկությունը Յ. Միլոշևին հանձնեց Պ. Յավորովի պարկերով դպրոցի հուշամեդալը: Բուլղարիայում, Մոֆիայի արտասահմանյան արվեստի ազգային պարկերասրահում 2008 թվականի դեկտեմբերի 6-ին բացվելու է Հայաստանի գույներ խորագրով հայ ժամանակակից նկարիչների աշխատանքների ցուցահանդես: Այս մասին այսօվա ասուլիսում ասաց մշակույթի նախարարության հասարակության հետ կապերի բաժնի պետ Գայանն Դուրգարյանը: Ցուցահանդեսի բացմանը մասնակցելու է Հայաստանի մշակույթի նախարարության պաշտոնական պարվիրակությունը: Գ. Դուրգարյանի տեղեկացմամբ, Բուլղարիայի մշակույթի նախարար Սրեֆան Դանայիլովի հրավերով Մոֆիայում ստորագրվելու է Հայաստանի Հանրապետության

և Բուլղարիայի Հանրապետության կառավարությունների միջև 2007-2009թթ. մշակութային համագործակցության մասին ծրագիր: Ծրագրի համաձայն խրախուսվելու են թափառնի, կինոյի, երաժշտության, պարարվեստի, կերպարվեստի, թանգարանային գործի, ճարտարապետության բնագավառներում համագործակցությունը, արվեստի գործիչների ու մասնագետների փոխանակումները:²⁷ Ծրագրի շրջանակներում իրագործվելու են երկու երկրներում անցկացվող միջազգային ազգագրական փառապոռնների ու մրցույթների փոխադարձ մասնակցության հրավերները, գրահրապարակչության և թարգմանության ոլորտում համապետը նախագծերի իրականացումը: Նշենք, որ ցուցահանդեսը շարունակվելու է մինչև դեկտեմբերի 16-ը:²⁸ Հայ-բուլղարական հարաբերությունների զարգացման կարևորությունը բացառվում է նաև Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման հարցում Բուլղարիայի Հանրապետության ունեցած դերով: 2004թ. լինելով ԵԱՀԿ նախագահող երկիր և մասնակցելով Պրահայի գործընթացին՝ Բուլղարիան հարցի լուծումը փնտրում է խաղաղ ճանապարհով բանակցությունների միջոցով, այդ նպատակով աջակցելով ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի աշխատանքներին:

Արժևորելով փարաձառջանում խաղաղության և համագործակցության մթնոլորտի առկայությունը ԲՀ վարչապետ Ս. Սփանիշևը 2007թ. նոյեմբերին նշել է, որ «Լեռնային Ղարաբաղի հարցի լուծման բարդությունը Բուլղարիան շարժվելով գիտակցում է և գիտի, որ դա բաց վերք է Հայաստանի և Ադրբեջանի համար, բազում զոհեր են եղել պատերազմում, մեծ թվով փախստականներ կան: Բայց որքան էլ բարդ լինեն բանակցությունները, Բալկանների փորձը վկայում է, որ ավելի լավ է փորձել 365 օր բանակցել, քան մեկ օր պատերազմել»:²⁹

Ս. Սփանիշևի գնահատմամբ՝ այդ գործընթացում կան որոշակի ռիսկեր, մասնավորապես՝ ելնելով փոփոխական զարգացումից, Ադրբեջանը ռազմական լուծումներ է որոնում: «Բուլղարիայի մշտական անփոփոխ դիրքորոշումն է Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության բացառապես խաղաղ կարգավորումը: Դա պետք է արվի Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև բանակցությունների միջոցով երկրների նախագահների մակարդակով: Որպես ԵԱՀԿ և ԵՄ անդամ, Բուլղարիան աջակցում է ԵԱՀԿ Մնսկի համանախագահներին և Հարավային Կովկասում ԵՄ հատուկ ներկայացուցչի ջանքերը հակամարտության կարգավորման ուղղությամբ: Նրանց գործունեությունը երկու կազմակերպությունների անդամ-երկրների, ներառյալ մեր երկրի, խաղաղ ջանքերի արտահայտումն է:

Բուլղարիան կոչ է արել երկու երկրներին զերծ մնալ ռազմապետնց հայտարարություններից և շահարկումներից: Մենք կարծում ենք, որ հակամարտության ռազմական կարգավորման փորձերն ավելի կբարդացնեն իրավիճակը Հարավային Կովկասում և կունենան բավական բացասական հետևանքներ փարաձառջանի կայունության համար, ինչպես նաև Ադրբեջանի և Հայաստանի ժողովուրդների համար: Հակամարտության յուրաքանչյուր կողմ պետք է անի հնարավոր զիջումներ հակամարտության խաղաղ կարգավորման համար»,- ասել է ԲՀ վարչապետը:³⁰

ՀՀ-ի արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղություններից է հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացի աջակցությունը: Այս ուղղությամբ որոշ ձեռքբերումներ կատարվել են ԲՀ-ում, բայց միայն քաղաքային համայնքների և եկեղեցական Սինդոի մակարդակներով: Այսպես օրինակ 2007թ. դեկտեմբերի 4-ին ԲՀ եկեղեցական Սինդոն ճանաչեց հայոց ցեղասպանությունը և դատապարտեց այն: Այդ նույն որոշումներն ընդունեցին ԲՀ-ի Ռուսե, Վառնա, Պլովդիվ, Բուրգաս և Սփառա Ջագորա քաղաքների քաղաքային խորհուրդները: Սակայն Բուլղարիայի խորհրդարանը հրաժարվեց ճանաչել հայոց ցեղասպանությունը: Բուլղարիայի խորհրդարանականները քվեարկեցին ցեղասպանությունը ճանաչող երեք օրինագծերի, ինչպես նաև «Օսմանյան կայսրությունում հայ ժողովրդի դեմ գործադրված ցեղասպանությունը դատապարտող հռչակագրի» ընդունման դեմ: Այդ նախագծերը մերժվեցին սոցիալիստների գլխավորած իշխող կոալիցիայի կոմիտեից, որում ընդգրկված էր նաև թուրքական փոքրամասնության կուսակցությունը: 240 փոփոխող խորհրդարանի նիստին ներկա անդամների 1/3-րդը ձեռնպահ քվեարկեց: «Չեմ կարծում, թե այս դահլիճում կա պարզամտավոր, ով փոփոխել է, թե ինչ է նշանակում ավելի քան 1 միլիոն հայերի ֆիզիկական բնաջնջումը, սակայն պարտական ճշմարտությունը մի բան է, քաղաքականությունը լրիվ այլ բան,- քվեարկությունից հետո հայտարարեց սոցիալիստ պարտավոր Ալեքսանդր Ռադոսլավովը»:³¹ Բուլղարիան մի քանի անգամ հրաժարվել է ընդունել հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող օրինագիծը զգուշանալով իր հարևան Թուրքիայի հետ հարաբերությունների վարթաբացման հետևանքներից, քանի որ ԲՀ-ի 8 միլիոն բնակիչներից 800.000-ը ծագումով թուրքեր են, որոնք որոշակի ազդեցություն ունեն ԲՀ-ում: Սակայն բուլղարահայ համայնքը պետք է ակտիվացնի իր աշխատանքները այդ ուղղությամբ, որոնք մեր կարծիքով մի օր կստանան հաջողությամբ:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո ԲՀ-ի հետ ՀՀ-ի հարաբերությունները չնայած որոշ խոչընդոտների և բաց-

թողումներին, ընդհանում են վերընթաց ուղիով, որոնք հեռանկարում էլ ավելի կգարգանան՝ հենվելով երկու ժողովուրդների դարավոր պատմական ճակատագրերի և հինավուրց բարեկամության վրա:

1. «Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ», XVII, Երևան, 1998, էջ 6:
2. «Նայասպանի Նանրապետություն», օրաթերթ, 13 նոյեմբերի 2007:
3. «Նայ Սփյուռք», հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 128:
4. «Նայ Սփյուռք», հանրագիտարան, էջ 128, 129, 130:
5. Ղասաբյան Զ., Նայ-բուլղարական բարեկամության պատմությունից, Երևան 1978, էջ 43, նույնի Ակնարկներ բուլղարահայ համայնքի պատմության (1876-1970), Երևան 1986, էջ 77:
6. Ղարիբջանյան Գ., Ակնարկներ հայ-բուլղարական բարեկամության պատմության, Երևան, 1989, էջ 85:
7. Տեն «Նայասպանի Նանրապետություն», օրաթերթ 10 հունվարի 2008:
8. Տեն նույն տեղում:
9. Տեն նույն տեղում, 13 նոյեմբերի 2007:
10. Տեն նույն տեղում:
11. Տեն նույն տեղում, 14 հունիսի 2004:
12. Տեն նույն տեղում, 13 նոյեմբերի 2007:
13. Տեն նույն տեղում, 27 հունիսի 2004:
14. Տեն նույն տեղում:
15. Տեն նույն տեղում, 14 հունիսի 2004:
16. Տեն նույն տեղում, 16 նոյեմբերի 2007:
17. Տեն նույն տեղում:
18. Տեն նույն տեղում, 13 նոյեմբերի 2008:
19. Տեն նույն տեղում, 24 հունիսի 2007:
20. Տեն նույն տեղում, 13 նոյեմբերի 2007:
21. Տեն նույն տեղում, 14 նոյեմբերի 2008: Նայասպանի վիճակագրական տարեգիրք, Երևան, 2007, էջ 325, 326:
22. Տեն նույն տեղում:
23. Տեն նույն տեղում:
24. Տեն «Նայասպանի Նանրապետություն», 13 նոյեմբերի 2007:
25. Տեն նույն տեղում, 21 հուլիսի 2007:
26. ՆՆ ԱԳ ընթացիկ արխիվ:
27. Տեն «Նայասպանի Նանրապետություն», 14 դեկտեմբերի 2007:
28. Տեն նույն տեղում:
29. Տեն նույն տեղում:
30. Տեն նույն տեղում:
31. ՆՆ Ա.Գ. ընթացիկ արխիվ: